

Thomas Carlyle omvärderad

Anklagelsen mot Carlyle om att ha satt likhets-tecken mellan makt och rätt är inte riktigt rättvis, anser biografen Simon Heffer i en ny bok. Per-Olof Bolander anmäler.

Thomas Carlyle, så nära och så långt borta. Hyllad vid sin bortgång 1881 som en av Englands stora. Bara fyra år senare mer fördömd än uppskattad och under 1900-talet infogad mellan Fichte och Nietzsche som ett led i nazismens förhistoria.

Saklitteratur

Simon Heffer
Moral desperado –
A life of Thomas Carlyle
Weidenfeld and Nicolson, 1995

Ansiktet är välbekant på foton och målningar, bostaden i Chelsea har bevarats som museum och lockar besökare men böckerna han ägnade sitt liv står olästa. Han myntade levande uttryck som "environment" och "dismal science" (om ekonomi), medan hans tankar i bästa fall betraktas som idehistorisk kuriositet, i värsta fall högriskavfall från det totalitära giftskåpet.

Omvärdering

Den drastiska omvärderingen av Carlyle utlöstes av vad som har kallats den första moderna biografen. Carlyle hade överlätt privata minnesanteckningar till vännen och lärjungen James Anthony Froude, med uppdraget att redigera och ge ut dem samt skriva en biografi.

Froude valde att göra rättvisa

åt materialet och historien framför att bevaka Carlyles anseende. Carlyles reminiscenser, till stor del skrivna under perioder av svår sorg, avslöjade författarens självömkan och missunnsamhet mot vänner och bekanta. Reminiscenserna var besvärande, biografen blev en skandal. Carlyles mindre goda egenskaper och äktenskapliga problem redovisades på ett för tiden chockerande öppet sätt.

Mycket av upprördheten riktade sig mot Froude som anklagades för att ha svikit Carlyles förtroende och spekulerat i osmakligheter. Men Froudes motiv var i själva verket hedervärda. Han tog Carlyles ständiga angrepp mot hyckleri och falskhet på allvar och gjorde sitt bästa att teckna en sann bild.

Thomas Carlyle föddes 1795 i Ecclefechan i Skottland. Fadern var stenhuggare av bondefamilj, hemmet genomsyrades av en sträng men kärleksfull kalvinism. I Edinburgh fick han under fattigstudentens sedvanligt vedervärdiga förhållanden det slags humanistiska utbildning som numer endast i undantagsfall förmedlas ens till eliten. Tanken var förstas att han skulle bli präst men där måste han motvilligt göra föräldrarna besvikna. Istället vidtog ett antal hundar som privatlärare och kulturskribent.

Satir

Först på sitt tjyrtionde år började han göra sig bemärkt på allvar. Då utkom den säregna romanen Sartor Resartus vars huvudperson Teufelsdröckh både är en satir över och hyll-

ning till tysk filosofisk idealism. Romanen speglar dessutom den religiösa kris som Carlyle genomgått flera år tidigare och då gjort prästbanan otänkbart för honom.

Gudstro

Han behöll en stark gudstro präglad av reformert puritanism och väckelsereligiöst betonde av den personliga gudsupplevelsen. Däremot kunde han inte acceptera Nya Testamentet och var därför egentligen inte alls kristen. Den sortens tvivel var inte ovanligt och brukade leda till deismen: Gud som en avlägsen makt bortom tid och rum eller, i den panteistiska varianten, oändligt finfördelad i varje strå av skapelsen. Gud förväntas inte gripa in i historien, varken direkt eller per ombud. Carlyle uppfattade däremot historien som en väldig, hård och ständigt pågående kamp mellan gott och ont där det goda skall segra i långa loppet och exceptionella gestalter kan förkroppsliga Guds vilja.

Anklagelsen mot Carlyle om att ha satt likhetstecken mellan makt och rätt är mot den bakgrunden inte rättvis. En riktigare tolkning är att makt är rätt, i betydelsen att makt är verklig makt bara om den överensstämmer med det rätta, som är det goda och av Gud. Annars kommer makten till sist att visa sig vara ett tomt bländverk.

Det menar Simon Heffer i den senaste Carlyle-biografen *Moral desperado*. Han Heffer rätt är det stor och kuslig ironi att Hitler under den sista tiden i bunkern sökte hopp i Carlyles mastodontverk om den preussiske hjältekonungen Fredrik den store.

Sexbandsbiografen över Fredrik var Carlyles tredje, största

och sista längre verk. Arbetet tog tolv år och brukar anges som hustruns dödsorsak. Fredrik var en personlig katastrof och en litterär pyrrhuseger. Dess slutförande kom 30 år efter det på alla sätt mer lyckosamma arbetet över franska revolutionen.

Carlyle var förstas inte historiker i dåtidens eller än mindre nutidens konventionella mening. Han var i första hand en moralisk civilisationskritiker. Franska revolutionens sensmoral var att en styrande klass som sviker sitt samhällsansvar får vad den förtjänar, utan att någon för den skall bli så värst mycket lyckligare.

Hur var då ett gott förhållande mellan folket och överheten beskaffat? Carlyle gav ett svar i sitt andra flerbandsverk, en hyllning till den puritanske diktatorn Oliver Cromwell som i ett par decennier under 1600-talet med järnhand styrde England som republik.

Pamfletter

Parallellt med dessa verk gav Carlyle ut en mängd korta skrifter av pamflettaktör som behandlade samtidsfrågor. Han hänade borgerlighetens statusjakt och fördömde likgiltigheten mot de fattiga. Han hade inget till övers för kapitalismen som löste upp de genuina banden mellan människorna och fjättrade dem i marknadsekonomin gäldsaveri, "the cash nexus". Folket hade en grundläggande rätt: att styras med fasthet och välvilja.

Carlyles eget liv var mer stillsamt än hans stora hjältars. Den kanske mest dramatiska episo-

den i Carlyles liv gällde typiskt nog en av hans böcker. John Stuart Mill hade fått låna manuskriptet till första bandet av franska revolutionen och eldade av misstag upp det. Carlyle tog förlusten med beundransvärd behärskning, och framhöll för hustrun hur viktigt det var att skona den förtvivlade Mill från förebilder.

Vänskapen med liberalen Mill kan förefalla osannolika men Carlyles samhällskritik hade ett radikalt element som för samtiden länge var minst lika påfallande som hans nu så uppenbart reaktionära tendens. Det var först när kravet på rösträttsreform och demokrati smälade de radikala som klyftan mellan dem och Carlyle blev tydlig. För Carlyle var demokrati ett än värre svek som bara kunde öka folkets förnedring.

Trots en tilltagande isolering var Carlyle fram till sin död respekterad som ett levande litterärt monument och eftersökt för sina drastiska jeremiader över sakernas tillstånd.

Bakslag

Men en backlash väntade. Anglikanska kyrkan, det välmående borgarskapet, intelligentsan som i demokratin och socialismen såg den ljusa framtiden såg i Carlyle så ihärdigt förnekade, alla hade förlämnats åt det grävsta och mestadelst stilltänget tvingats själva förtreten. Kanske anade Carlyle vad som förestod. En plats i Westminster Abbey stod till förfogande men han hade valt ett annat vilorum, långt från de etablissemang som snart nog skulle förskjuta honom. Han begrovs i Ecclefechan, utan någon ceremoni och utan att ett ord yttrades.

PER-LOF BOLANDER

De moderata ställningskrigen

Den moderata ensidigheten i frågor om den offentliga sektorns storlek och tillväxtens välsignelsebringande effekter, kommenteras av Peter Elmlund.

I en mycket tänkvärd krönika på Svenska Dagbladets ledarsida (5/4) pekar chefredaktör Mats Svegfors på en besvärande motsättning inom den moderata politiken när det gäller synen på begreppet ekonomisk kris.

Krönika

Peter Elmlund

Å ena sidan profilerar sig partiet genom att starkare än andra betona att statsfinanserna befinner sig i obalans och att den offentliga sektorn måste minskas och å andra sidan bekänner det sig till den schumpeterska idén om att kris är ett normaltillstånd i ekonomin; ett ut-

tryck för den kreativa förstörelse som uppstår då det nya slår ut det gamla.

Aktör bland andra

Enligt den senare uppfattningen kan man mycket väl se staten som en aktör bland andra och därmed måste man acceptera att även denna har sina regelbundna kriser. Obalanser i ekonomin kan då inte ses som självklara bevis för den offentliga sektorns principiella oduglighet. För stor är den alldeles säkert för närvarande men en del av de problem vi ser måste kanske ses i ljuset av strukturella förändringar.

Fortsätter vi denna tankegång hamnar vi rimligen i slutsatsen att den bästa lösningen på den offentliga sektorns problem inte med automatik måste vara nedmontering, någon enstaka gång åtminstone kanske det är bättre med ombyggnad eller till och med nybyggnad.

Det vore nog bra om moderaterna starkare betonade den schumpeterska idétraditionen,

anser Svegfors. Den ensidiga kritiken av den offentliga sektorns storlek tenderar att förvandla partiet till en negation av socialdemokraterna och därmed låser de två största partierna fast varandra i ett järngrepp vilket leder till att andra angelägna problem kommer i bakgrunden eller rent av att debatten fokuserar på fel sak. Det finns, som Svegfors påpekar, forskare som anser att motsatsparet privat – offentlig inte är den som bäst förklarar vad som hänt svensk ekonomi sedan 1970-talet och framåt.

Stordrift

För min egen del kan jag tycka att vi allt för sällan försöker analysera vad det betyder för Sverige att vara ett av världens mest stordriftsorienterade länder i en tid som kännetecknas av allmän rörlighet. Kan det verkligen vara hälsosamt att tjugotalet storföretag styr 60 procent av den privata ekonomin? Jag undrar om inte motsatsparet stordrift – små-

drift säger lika mycket om nuvarande situation som privat – offentlig.

Den ovan beskrivna läsningskring den offentliga sektorns storlek är dock inte det enda destruktiva ställningskrig som moderaterna är involverade i. En hård batalj är under uppsegling kring begreppet tillväxt. På ena sidan har vi miljöförörelsen som hävdar att nottillväxt är nödvändig för att vi skall kunna skapa ett miljöanpassat samhälle och på den andra moderater (och även socialdemokrater och folkpartister) som menar att tillväxt i kombination med ny teknik löser alla miljöproblem.

Sorglig utveckling

Det är verkligen en sorglig utveckling. De gröna kan kanske förlåta eftersom de inte begriper bättre men att moderater, som ju brukar berömma sig av att vara rationella, försöker gömma undan miljöfrågorna bakom ordet tillväxt är svårare att smälta – inte minst ef-

tersom man kan misstänka att det handlar om en (omedveten) anpassning till storindustrins önsksningar.

Nu är det ju faktiskt så att miljöanpassning av samhället kan ske både under tillväxt och tillbakagång. Det är snarast en fråga om hur produktion och konsumtion organiseras eller för att uttrycka det i de ekonomiska termer moderater brukar tycka om: det är en fråga om att sätta ett pris på miljöförstörelsen. Detta pratade faktiskt partiet om redan under det tidiga 70-talet. Nu har det gått 25 år och jag undrar stilsamt om det inte är dags att sätta igång med den där prissättningen snart?

Elmlund